

Bosanskohercegovačka izdavačka produkcija 1995-2005.

Nevenka Hajdarović

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine
s entar za ISBN Bosne i Hercegovine

Izdavanje knjiga u svijetu postalo je globalni biznis (business) koji ne dopušta stvaranje slobodnog tržišta najboljih ili najkvalitetnijih nego najprofitabilnijih djela. Ovu sam misao nedavno negdje pročitala, a ona ima i nastavak: Korporativni izdavači više ne prave samo mainstream pisce nego i mainstream čitatelje. Dakle, lektiru nam više ne određuju ideologija, prosvjeta ili religija nego moćne izdavačke ili distribucijske kompanije. Posljedica je jasna: danas svi čitamo isto – mladi *Harryja Pottera*, a odrasli *Da Vinčijev kod*.

Ovo je srž onoga, pretpostavljam, što osjećamo svi mi koji s knjigom imamo posla, a posebno je ta spoznaja bolna za male izdavače. A mali su svi osim onih nekoliko najvećih. U kakvom je stanju bh. izdavaštvo s obzirom na pomenute fakte? Situacija se ne bi ni na koji način mogla ocijeniti prolaznom ocjenom. Zašto? Pa vjerovatno smo jedina država u svijetu čiji izdavači ni na koji način nisu imali koristi ni od *Harryja Pottera* ni od *Da Vinčijeva koda*. Naprotiv, imali su samo štetu. Dakle, dok svjetski izdavači vrte ogromne novce od milionskih tiraža pomenutih naslova, naši trpe jer nisu uspjeli objaviti niti jedno od tih

hit-djela. Barem na tom polju mnogo uspješniji susjedi na taj način šire svoje poslovanje i na bh. tržište, isisavajući i ono malo novca što ga Bosanci i Hercegovci uspijevaju potrošiti (odvojiti) na knjigu.

Srećom, ni kod nas, a ni u svijetu izdavaštvo ne počinje i ne prestaje sa nekoliko megahitova. Police knjižara se bukvalno svakodnevno pune novim naslovima i, u tom kontekstu gledano, stanje u bh. izdavaštvu se i ne čini tako crnim. Posljednjih godina se ukupna produkcija knjiga u BiH ustalila na oko 2.500 naslova, što se može ocijeniti velikim dostignućem. Recimo, nakladnici u Hrvatskoj izdaju samo dvije hiljade naslova više. Nije to loše dostignuće niti ako se komparira sa najrazvijenijim dijelom Evrope: tamo je prosjek 1.000 novih naslova na milion stanovnika. Dakle, naši zapadni susjedi su na tom prosjeku, a nama do njega nedostaje samo hiljadu naslova godišnje.

Ukratko ćemo se osvrnuti na prošlost bh. izdavaštva i pojedinim brojkama ilustrirati karakteristična kretanja. Tako su bh. izdavači u periodu 1995-2005. godina izdali više od 18.000 monografskih publikacija,

što predstavlja četvrtinu od ukupnog broja knjiga ikada izdatih u BiH.

Kratak osvrt na bh. izdavačku djelatnost do 1995. godine

Sami počeci sežu u daleku prošlost, skoro do Gutenberga. Poznato je da su prva djela štampana u Bosni (u Goraždu 1529-1531. godine) bile tri knjige religioznog sadržaja. Kao početna godina štamparstva u Bosni i Hercegovini smatra se 1866, kada je u Sarajevu počela raditi Sofronijeva pečatnja. Osam godina kasnije otvorena je i štamparija u Mostaru, tako da je do dolaska Austro-Ugarske štampano ukupno 50 knjiga i brošura u pomenutim štamparijama. Podsjećamo, sve do tada su bosanski pisci, a naročito franjevci, svoja djela štampali u Italiji, Dalmaciji, Hrvatskoj ili Mađarskoj.

U austro-ugarskom periodu izdavaštvo doživljava pravi mali bum te je zabilježeno ukupno 1.600 izdatih naslova. U periodu između dva rata izdato je oko 2.000 knjiga i brošura. Zbirni podaci govore da je u BiH do 1945. godine izdato ukupno oko 3.650 knjiga.

U prvoj godini nakon Drugog svjetskog rata (1946) u BiH je izdat 171 naslov, a prvi znatniji porast izdavačke djelatnosti bilježi se 1949, kada su izdate 283 knjige i ta se brojka zadržava u narednih nekoliko godina. To je i vrijeme osnivanja više izdavačkih preduzeća: "Svjetlost" (1945), "Seljačka knjiga" (1948, koja od 1951. postaje "Narodna prosvjeta"), "Veselin Masleša" (1950), "Džepna knjiga" (1953). Po broju naslova prednjači "Svjetlost", što ne čudi ako se zna podatak da je zadužena i za izdavanje udžbenika.

Nove velike promjene na bh. izdavačkoj sceni događaju se u periodu 1960-1965. godina. Prvo dolazi do ujedinjenja "Narodne prosvjete" sa "Veselinom Maslešom", a "Džepne knjige" sa "Svjetlosti", a posljedica je da se izdavačka produkcija udvostručila.

Sedamdesetih godina došlo je do poboljšanja statusa i unapređenja knjige, na što je znatno uticalo UNESs O-ovo proglašenje 1972. godine godinom knjige. Također, UNESs O-ovo proglašenje 23. aprila Danom knjige i autorskih prava (1995) ima za cilj skretanje pažnje svjetske javnosti na značaj knjige u očuvanju duhovnih tekovina čovječanstva.

Prema zbirnim podacima, u periodu 1945-79. godina u BiH je izdato 15.500 naslova, a samo u 1979. godini više od 850 naslova.

Posljednjih 15 godina – stihija na djelu

Najnoviji period u bh. izdavaštvu, onaj nakon posljednjeg rata, izgleda kao da ga oblikuje nekakva stihija. Prvo što se uočava je nedostatak bilo kakve kontinuirane izdavačke politike, zatim naravno novca i pojava ogromnog broja novih neprofesionalnih izdavača, tj. firmi kojima izdavaštvo nije osnovna djelatnost. Dakle, došlo je do totalne atomizacije izdavaštva, povećanja broja institucija koje se bave izdavanjem, a posebna je karakteristika sve veći broj autora koji se pojavljuju kao izdavači vlastitih djela. Istovremeno, nekada jake izdavačke kuće, kao što su "Svjetlost", "Oslobođenje", "Oko", "Prva književna komuna", "Univerzal", "Glas", "Zadrugar", "Veselin Masleša"/"Sarajevo Publishing" i dr., danas se pojavljuju sa

veoma malim brojem novih naslova ili su se potpuno ugasile.

U novonastali prazni prostor uskaču novi igrači, a posebno knjižari koji se bave i izdavaštvom – “Šahinpašić”, “Buybook”, “Bosanska riječ”, “Vrijeme”, “Sejtarija”, “University Press”, “Hamidović” i dr. Ipak, većina knjiga se komisiono prodaje.

Prvi povoljan vjetar za izdavačku djelatnost puhnuo je iz Soroševe fondacije, odakle je stizala značajna podrška izdavačima, ali i knjižarima (“Buybook”, “Interliber”). Kasnije se ta pomoć preorijentirala na autore (isplata autorskih honorara). U nekoliko posljednjih godina je tu ulogu, i to u sličnom dijahronijskom rasporedu težišta (prvo na izdavače, a onda autore) u Federaciji BiH preuzelo resorno ministarstvo osnivanjem Fondacije za izdavaštvo. To je veoma važna podrška izdavačima, naročito u situaciji kakva je naša – u ovoj oblasti države nigdje nema, a kad se pojavi (PDV!) nije dobro.

Ipak, ni to nije pomoglo da se obezbijedi kontinuiran razvoj pojedinih novijih izdavačkih kuća ili barem njihov opstanak (ilustrativan primjer su sudbine “Ljiljana” i “Bosanske knjige”). Istovremeno, trend tzv. kiosk-izdavaštva u prvi plan izbacuje neke nove izdavače, kao što su “s ivitas” Sarajevo (čak 60 naslova u dvije posljednje godine) i “Nezavisne novine” Banja Luka.

Sve naprijed pomenuto nimalo ne pomaže već prilično nerazvijenom tržištu knjiga u BiH, zatim ne poboljšava ni nezavidan položaj bibliotečke mreže (nema organizovanog otkupa novih knjiga) što unosi dodatnu dozu neizvjesnosti u poslovanje izdavačkih firmi. Ovaj momenat je potrebno posebno istaknuti jer na položaj bh.

izdavača utječu i njihove kolege iz susjedstva, koji od svojih država beru vrlo značajne poticaje. Znači, domaći izdavači i na vlastitom bunjištu trpe nelojalnu konkurenciju svojih kolega iz Hrvatske i Srbije i s rne Gore. Tu je i njihovo mnogo razvijenije kiosk-izdavaštvo koje je u pojedinim periodima tokom posljednje dvije godine naprosto zatrpavalo tržište knjige u BiH. Zato se sa pravom može tvrditi da je nivo produkcije koji posljednjih 5-6 godina (od 2000. do danas) drže bh. izdavači izuzetan.

Izdavačka produkcija nije zamrla ni u ratu – u periodu 1992-1994. prosječno se, barem u federalnom dijelu BiH, izdavalo 300-400 naslova, da bi 1995. bila 573 nova naslova, a godinu kasnije 843. Izdavaštvo se već 1997. vraća u normalu – dostiže predratni nivo (1.169) produkcije novih naslova na godišnjem nivou, a onda lagano raste (1.337 u 1998. godini, pa 1.442 naslova u 1999).

Već 2000. godine izdavačka produkcija u BiH dostiže 2.000 novih naslova, da bi se 2004. godine (promjena školskih planova!) primakla brojcima od čak 3.000 naslova. U periodu 2000-2005. izdato je ukupno više od 14.000 knjiga i brošura, a polovinu od tog broja čine djela, prvo, koja tretiraju društvene nauke (pravo, ekonomija, sociologija, obrazovanje, ali tu spadaju i brojna djela koja tretiraju raznorodna iskustva proteklog rata), kao i, drugo, ostvarenja iz oblasti književnosti, jezika i lingvistike. Znatno udio u izdavačkoj produkciji u tom periodu čine i udžbenici (1.655), a gledano tematski veliki dio produkcije otpada na djela iz oblasti medicine i religije.

Što se tiče književnosti, detaljnije smo obradili period 2000-2005. U tim godinama

je izdato ukupno 2.180 djela bh. književnika, najmanje 2002. (326), a najviše 2004. (čak 412). Odnos poezije i proze je otprilike pola-pola, s tim da je poetskih ostvarenja ipak više. U tom periodu je izdat i 331 naslov bh. romana (i prva i ponovljena izdanja). Ovdje treba pomenuti i dva dugoročna projekta čija je realizacija u toku: u okviru projekta Bošnjačka književnost u 100 knjiga već ih je objavljeno 29, a Hrvatska književnost BiH u 100 knjiga ima 10 objavljenih svezaka.

Odnos izdavačkih produkcija u dva entiteta najbolje se može vidjeti kroz brojke o urađenim s IP-ovima. Za pomenuti je period urađen ukupno 9451 s IP (katalogizacija u publikaciji), od čega 2.945 u Republici Srpskoj, što znači da tamošnja produkcija čini trideset procenata ukupne bh. izdavačke proizvodnje. Trend je da taj udio iz godine u godinu raste (2000. je bio četvrtina, a lani skoro 40 procenata).

Vrijeme je za novi krovni zakon

Podatak o broju registrovanih izdavača iz BiH u ISBN Agenciji (Berlin, London), do 1992. ih bila 64, do 2000. već 527, a lani 1.127, ponovo nas vraća na teren domaćih problema. Nesistematičnost u izdavačkoj djelatnosti ogleda se i u pojedinim slučajevima istovremenog pripremanja istih djela za objavljivanje, a da toga izdavači nisu ni svjesni. Recimo, običnim usklađivanjem izdavačkih planova naprosto se ne bi moglo desiti da dva izdavača u istom mjestu prevedu isti naslov. Nije u pitanju bitka za bolji prijevod, već jednostavno slaba komunikacija među izdavačima. Zato je neophodno da udruženja izdavača i knjižara BiH rade na međusobnom uvezivanju i prilikom izrade izdavačkih planova

i učešća na različitim sajmovima knjiga. Dodelo bi to do racionaliziranja troškova, ali i raznovrsnije i bogatije produkcije.

Veoma je važno dobro poznavati važeće zakonske propise i odgovarajuću primjenu međunarodnih standarda u izdavačkoj djelatnosti. U tom segmentu je trenutna situacija veoma komplikovana. Recimo, bh. krovni zakon o izdavačkoj djelatnosti je još onaj predratni (iz 1990. godine), a od tada se mnogo toga promijenilo i u proizvodnji i u plasmanu knjige. Dio tih novih okolnosti je našao odraza u zakonima o izdavačkoj djelatnosti koji su u međuvremenu urađeni na nivou kantona, kao i u Zakonu o izdavačkoj djelatnosti RS. Pretpostaviti je da mnogi izdavači nisu ni upoznati sa važećim zakonima, kako u pogledu prava, tako i u pogledu obaveza koje iz njih proističu. Naravno, svi ti zakoni nisu usklađeni sa pozitivnim krovnim zakonom, a ne postoji inicijativa za izradu novog zakona na nivou države.

Moraju se primjenjivati i standardi koji se odnose na formalni i sadržajni karakter knjige. U suprotnom, prijeti realna opasnost da se izdavaštvo pretvori u srodnu djelatnost – štamparstvo, a da se izdavačka profesija svede samo na ekonomsku kategoriju. Nerijetko recenzija postaje formalnost, “samo papir” koji treba priložiti uz zahtjev za oslobađanju od poreza i ona nikoga ne obavezuje ni na koji način. Recenzija se ne smije shvatati kao puki administrativni privjesak izdavaštvu nego kao institut koji pomaže i autoru i izdavaču i, u najkraćem, pravovremeno verifikuje vrijednost djela. Znači, ta se ocjena daje na rukopis što zna biti dragocjeno u nastojanju da odštampana knjiga bude na adekvatnom nivou. Mnoge se publikacije

nađu na knjižarskim policama, a da u njihov rukopis ne zavire ni urednik, ni redaktor, ni lektor ili korektor (a svaka od tih faza je to po važećem zakonu obavezna!). Takav nemaran odnos spram izdavačke djelatnosti za posljedicu ima brojne propuste koji nerijetko dezavuišu ukupni kvalitet publikacije, ma koliko on inače neupitan bio.

Značajan dio izdavačke produkcije čine i prevedena djela, s tim da se najviše prevodi, kao i svugdje u svijetu, sa engleskog jezika. Međutim, mi smo i u tom segmentu dosta specifični. Dakle, drugi jezik sa koga se najviše prevodi je arapski (naravno, riječ je uglavnom religioznoj literaturi), treći je francuski, a četvrti njemački.

Nije zanemariv ni broj knjiga koje bh. izdavači objavljuju na stranim jezicima, a tu se

posebno ističe opus jednog autora – Slavka Barbarića. Radi se o religioznoj literaturi koja problematizira pojavu Gospe u Međugorju, a čiji su konzumenti hodočasnici iz cijeloga svijeta. Dakle, ta djela izdaje lokalna nakladnička kuća i to u prevodima na engleski (10 knjiga), francuski i talijanski (po šest knjiga), španski (tri) itd.

Ukupni naponi svih ljudi koji se u Bosni i Hercegovini brinu oko knjige zaslužuju i više publikacija o njihovim naporima i njima samima, pogotovo u ovakvim prilikama (Sajam knjiga i ovakvi skupovi), što bi u svakom slučaju pomoglo da se riješe neki od pomenutih problema. Znači, kada se problem prepozna i formulira već smo na pola puta do njegova rješenja. To bi pomoglo naporima da se i sama knjiga dodatno približi čitaocima, jer sve ovo valjda i radimo zbog njih.